

СРЕТО ТАНАСИЋ
(Београд)

ЗБИРНА ВИШЕКРАТНОСТ КАО СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ ТИП МНОШТВА РАДЊИ

Саопштавајући о вршењу неке радње, говорник увијек даје податак о томе је ли ријеч о појединачној радњи или о неком мноштву идентичних радњи. Може се говорити о неколико синтаксичко-семантичких типова мноштва радњи. У овоме раду биће ријечи о једном таквом типу — збирној виšekратности.

Као што се појмови који се обиљежавају именицама, предмети и бића, увијек представљају у оквиру опозиције један/више од једног¹, тако се и радње исказане глаголом увијек представљају у складу са сличном опозицијом: једна радња/мноштво радњи. Овој страни начина исказивања глаголске радње лингвисти посвећују више пажње тек у новије вријеме. Досадашњи резултати истраживања говоре да је ова опозиција присутна у многим свјетским језицима, мање или више међусобно блиским². Разлике међу језицима огледају се првенствено у погледу начина исказивања мноштва радњи и њиховог груписања у одговарајуће типове.

У словенским језицима постоји неколико синтаксичко-семантичких типова мноштва радњи. Руски лингвиста В. С. Храковски подробно је описао три таква типа: дистрибутив, мултипликатив и итератив³. Разлика између ових типова мноштва радњи, према Храковском, заснива се на следећа два критеријума: *вријеме вршења радње* и *актанџи који учествују у вршењу радње*. Дистрибутив као тип мноштва радњи може илустровати следећи примјер: *У шоку ноћи лисица је љодавила све љилиће*. Све појединачне радње које сачињавају мноштво овога типа, према овоме аутору, припадају једном временском периоду, без обзира на његову дужину. У вршењу тих радњи учествују исти и различити актанти. Исти актонт за све појединачне радње

¹ Види: Ивић 1995а, стр. 9.

² У том погледу мноштво података о ситуацији у словенским и другим, врло удаљеним, језицима нуди монографија Храковски (ред.) 1989.

³ Храковски 1986. Као полазну основу у своме опису он је искористио опис категорије мноштва предмета који је понудио Холодович 1979 и опис категорије мноштва глаголске радње који је понудио Дреслер 1968. Он оперише термином мноштво ситуација, које се именују глаголима.

у наведеном примјеру је л и с и ц а, а посебни су п и л и ћ и⁴. Мултипликатив као тип мноштва радњи илуструје сљедећи примјер: *Ко њо луја алком на вратиима*.⁵ И код овог типа мноштва све радње припадају једном временском периоду. Што се тиче другог критеријума, ту се огледа разлика између ова два типа мноштва: овдје су сви актанти појединачних радњи исти⁵. Трећи тип мноштва радњи, итератив, илуструје сљедећи примјер: *Данима и данима, чим би се нашло мало слободног времена, у једном сјоредном кућерку њоред логора њарџизански глумци увјежбавали су свој комад* (Ћопић, 101). Итератив се од прва два типа мноштва разликује по томе што се свака појединачна радња која улази у мноштво овога типа врши у посебном временском периоду. Што се тиче другог критеријума, ситуација је сљедећа: у вршењу свих појединачних радњи учествују исти актанти⁶.

На основу датих карактеристика ових типова мноштва, говори Храковски⁷, дистрибутив и мултипликатив представљају типове коначног или избројивог мноштва, док итератив представља бесконачно, дискретно или неизбројиво мноштво радњи. Ова разлика се заснива на разлици у погледу времена вршења појединачних радњи сваког од три дата типа мноштва. Код дистрибутива и мултипликатива, истиче Храковски, све радње се врше у једном временском периоду, и мада дужина тог периода није битна, он је увијек ограничен. Код итератива је другачије: свака појединачна радња из мноштва врши се у посебном временском периоду, а број таквих временских периода је неограничен⁸. Зато итератив и представља дискретно мноштво радњи.

Овдје је потребно ставити једну напомену. Јасно је, наиме, да и код дистрибутива и мултипликатива свака појединачна радња из мноштва радњи има свој одсјек времена у коме се врши; то на једном мјесту и наговјештава Храковски⁹. Међутим, ови типови представљају таква мноштва гдје се ништа не може рећи о односима међу тим временским одсјецима. Радња као мноштво није конципована тако да се узима у обзир постојање неких интервала између тих временских одсјека; има се у виду јединствен период времена коме припадају све радње таквог мноштва.

Ова три типа мноштва радњи одавно су позната у нашој домаћој језичкој науци и, мада нису бивали предмет посебне пажње, у њеној се „класичној“ литератури помињу у оквиру описа функционисања глаголског вида и времена¹⁰. У новије вријеме, међутим, има радова у којим се и подробније говори о неким од тих типова мноштва радњи¹¹. Постоји, међутим, још један

⁴ Храковски 1986, 152.

⁵ Храковски 1986, 153.

⁶ Храковски 1986, 153–154.

⁷ Храковски 1986, 155.

⁸ Храковски 1986, 155–156.

⁹ Храковски 1986, 152.

¹⁰ Такав опис може да репрезентује, нпр., Стевановић 1991.

¹¹ Ивић 19956 у оквиру описа начина исказивања неререференцијалности глаголске радње у словенским језицима описује итератив као један синтаксичко-семантички тип мноштва рад-

тип мноштва радњи карактеристичан за словенске језике, па и за српски: збирно мноштво или збирна вишекратност¹². О њему се у нашој стручној литератури, колико ми је познато, није посебно говорило¹³. У наставку рада изнијећу неке карактеристике овога типа мноштва радњи и описати начин његовог исказивања у српском језику.

За почетак, навешћу неколико примјера гдје се у реченици предикатом исказује збирно мноштво радњи.

/1/

1. *Двајуић* Марко скелацију *викну*,
Па га више ни чекати не *шће* (НП Вук 2, 186).
2. Па он скочи на ноге лагане,
Довати се Шарца великога,
За се баци Богом посестриму,
Три њућа је *ојаса* појасом (НП Вук 2, 274).
3. Па потрже тешка буздована,
Те удара Краљевића Марка,
Удари га *џри четири њућа* (НП Вук 2, 308).
4. Их *колико* ме само *њућа џргла* из сна пољарева вика (Ћопић, 24).
5. Ирански амбасадор је протеклих дана *неколико њућа њосетио* канцеларов уред (П. 22. 11. 96, 3).
6. Искуство је, у *више наврајћа*, и овде *њоказало* да се решења не могу тражити само поштравањем репресивних мера (НИН 27. 1. 95, 26).
7. Ових дана *сам неколико њућа ... њрелазила* преко моста на реци Морави (П. 22. 11. 96, 7).
8. Гутеша је због тога отишао у иностранство, а и мене су *неколико њућа доводили* на информативне разговоре (НИН 29. 12. 95, 31).
9. О *колико* се *њућа* тако *враћах* кући растресен (Андрић; Стевановић 1991, 636).
10. *Неколико њућа њосџројавали су се* за покрет, па поново добијали вољно (Ћопић, 15).
11. *Двајуић* су се *искрџавали* из воза, па се опет прикупљали (Ћопић, 16).
12. Марко ће ти *џри њућа њозвонийћи* на вратима (Разг.).

њи. Такође, у опису употребе презента у српском језику Танасић 1996 води рачуна о овоме типу мноштва радњи спроводећи разликовање радњи према критеријуму референцијалност/не-референцијалност.

¹² Храковски 1986 не помиње овај тип мноштва, а у раду Храковски 1989 говори се о таквом мноштву, али без поређења са дистрибутивом, мултипликативом и итеративом. Књажев 1989 говори о овоме типу мноштва у оквиру описа вишекратности у словенским језицима.

¹³ Ништа о српској ситуацији у погледу понашања глагола при исказивању овог типа мноштва радњи не говори ни Књажев 1986; међу јужнословенским језицима он се осврће само на бугарски и македонски.

Наведени примјери дозвољавају нам да овај тип мноштва радњи опишемо поредећи га са три типа наведена у уводном дијелу овога рада. Са дистрибутивом и мултипликативом овај тип се слаже по томе што и он представља ограничено, избројиво мноштво радњи. С друге стране, са итеративом га повезује то што и овдје свака појединачна радња која улази у мноштво има свој одијељен период вршења. Отуда неки истраживачи ова два типа повезују у једну категорију — вишекратности¹⁴. Збирно мноштво представља ограничену, а итеративно неограничену вишекратност. Дакле, код збирног мноштва радњи увијек је избројив број интервала у којима се врше појединачне радње именоване глаголом у предикату, код итеративног увијек је неограничен број интервала у којима се врше појединачне радње именоване глаголом. У вези са овим постоји и друга разлика између итератива и збирног мноштва. Код итеративног мноштва радње се исказују тако да се подразумијева постојање интервала између два узастопна вршења појединачних радњи. Саопштавајући о таквом исказивању мноштва радњи често се, самим глаголским обликом или прилошком одредбом, говори и о карактеру тога интервала¹⁵: он може да одговара условној норми, може да буде већи или мањи од условне норме и сл. Кад је, пак, у питању збирно мноштво радњи, информација о овоме нам је ускраћена — на основу сазнања да је посриједи такво мноштво радњи није могуће ништа разабрати о карактеру интервала међу појединачним радњама; то, уосталом, ниуколико није релевантно у овоме случају. Ако се у предикатској синтагми, кад је у питању збирно мноштво радњи, и појаве оне прилошке одредбе које идентификују собом карактер интервала, па се као такве јављају уз глагол при исказивању итеративног мноштва радњи (*субојшом, сваке сријезде* и сл.), њихово присуство служи, с једне стране, да укажу на *јонављање*, у датом временском интервалу, збирног мноштва именованих акција, а, с друге стране, да *смјесити* у одређене темпоралне оквире то збирно мноштво о којем је ријеч. Нпр. *Субојшом су се неколико јуџа* постројавали за покрет = 'кад год је била субота, они су се, у оквиру те суботе, неколико пута постројавали за покрет'. *Сваке сријезде је три јуџа* обилазила мајку = 'кад год је била сриједа, она је мајку, у оквиру те сријезде, три пута обилазила'. Потребно је нагласити да оваква двострука одредбена улога „итеративних“ прилошких израза у предикатским структурама ове врсте до сада није била описивана у стручној литератури, што је пропуст који би требало надокнадити.

Умјесто података о карактеру интервала у којим се врши појединачна радња код збирног мноштва јавља се обавезно податак о броју појединачних радњи. Тај податак може бити прецизан — синтаксички спој: природан број + *јуџа*, односно њихова сложеница, (као у примјерима (1) и (11) из прве групе наведеног илустративног језичког материјала) или непрецизан — *неколико јуџа, више јуџа, у неколико наврајта* и сл. (в. одговарајуће примјере у истој тој групи), а могућа су и другачија решења, о чему говоре четврти

¹⁴ Нпр. Књажев 1989.

¹⁵ В. Ивић 1995б.

и девети примјер из исте те групе примјера. Ово упућује на сагледавање још једне разлике између итеративног и збирног мноштва у српском језику¹⁶: док се код итеративног мноштва понекад самим глаголским обликом може указати на то да је у питању мноштво радњи, овдје је то по правилу потребно учинити посебним лексичким средством. Испуштање лексичког средства које говори о збирном мноштву радњи оствариво је само унутар сложене реченице онда кад је већ у једној клаузи прилошком одредбом указано на то да је ријеч о таквом мноштву, па би њено увођење и у другу клаузу било редувантно, будући да је на основу устројства реченице могуће разабрати да се ради о повезаности вршења радњи исказаних у предикату једне и друге клаузе (в. примјере (10) и (11) из групе /1/ илустративног језичког материјала).

У сложеној реченици може се и на другачији начин сигнализирати избројивост мноштва радњи, што илуструју сљедећи примјери.

/2/

1. Кад год сам ја дошла, они су отишли.
2. Кад год смо ишли на излет, падала је киша¹⁷.
3. Кад год сам дошао код њих, лијепо су ме примили.

Пошто се при исказивању избројивог мноштва радњи увијек у реченици експлицитно даје податак о избројивости појединачних радњи, то нема потребе да се јединичност радње, као опозиција мноштву, посебно наглашава. Када се такав податак у реченици експлицитно износи, тиме се жели посебно нагласити јединичност радње: Она је посјетила мајку (*само једану*).

Потребно је да се нешто каже и о улози вида и времена у исказивању збирног мноштва радњи. У српском језику, према моме увиду у језичку ситуацију, збирно исказивање мноштва радњи најчешће се остварује на плану прошлости. Међутим, није искључено да се збирно мноштво радњи остварује и на плану будућности, о чему свједочи посљедњи из групе /1/ примјера. Кад је пак у питању садашњост, постоје одређена ограничења у исказивању овога типа мноштва. Сама природа овако конципованих радњи — њих је више, а врше се у различитим временским периодима — искључује могућност њиховог везивања за референцијалну садашњост, било да се такво мноштво исказује перфективним било имперфективним обликом презента. Ипак је могуће на плану садашњости исказивање оваквих нејединичних радњи — њиховим укључивањем у итеративно мноштво¹⁸, тј. при неререференцијалном представљању садашњих радњи. Тако је у сљедећим примјерима.

¹⁶ Таква ситуација је и у другим словенским језицима — в. Књазев 1989.

¹⁷ Примјери из рада Милошевић 1982. И овдје се о овоме типу мноштва не говори ништа подробније.

¹⁸ Слично је и у руском језику — в. Храковски 1989, 52, и Књазев 1989, 139.

/3/

1. Пре употребе бочица *се неколико њуџа њромуџка* (Упутство).
2. Пре употребе центрифуге дугме *се двајуџи окрене* на испирање (Упутство).
3. У тим годинама девојке *се више њуџа на дан доџерују* пред огледалом (Разг.).
4. *Двајуџи се* у воденици *говори* (Н. пословица).
5. Општински персонал редовно *дваред* дневно *свраџа* ту на ракију (С. Сремац; Р. САНУ, код *дваред*).
6. Огроман мачак дрема крај огорелог пања, | Кад вихор налети јаче, он лено отвори очи, | Па *зевне* немарно *дваред* и опет спокојно сања (Илић В.; Р. САНУ, код *дваред*).

Овакав поступак укључивања збирног мноштва у итеративно може се примијенити и кад су у питању прошле и будуће радње. Примјер за прошлост: Драга моја, ти *си њријуџи* дневно *џонављала* деци: Од вас само тражим да волите отаџбину и поезију (Ћосић, 100). Овакав смјер укључивања једног мноштва у други могућ је пошто је збирно мноштво по дефиницији ограничено, док итератив представља неограничено мноштво; логично је да није могућ и обрнут поступак.

Збирно мноштво радњи разликује се од итеративног и у погледу могућности видских комбинација. Код итеративног мноштва радњи у српском језику, као што је већ утврђено¹⁹, постоје ограничења у погледу употребе претериталних глаголских облика. Наиме, кад се радње исказују у виду овога мноштва, односно кад се оне представљају неререференцијално, перфекат се јавља само са имперфективним видским обиљежјем. Кад је потребно да се исказе прошла перфективна радња конципована као итеративно мноштво, тј. представљена неререференцијално, српски језик користи облик потенцијала, који се, такође, јавља и при исказивању имперфективних прошлих радњи организованих у ово мноштво. При организовању радњи у збирно мноштво употребљава се, међутим, облик перфекта имперфективних и перфективних глагола. Овдје се, уосталом, јавља и облик аориста, како то потврђују прва три примјера прве групе илустративног језичког материјала. Вриједи посебно запазити да се код организовања радњи у овај синтаксичко-семантички тип мноштва јавља и аорист од имперфективних глагола, што потврђује девети примјер из исте ове групе.

На крају овог рада могу се извести сљедећи закључци. Поред мање-више познатих типова мноштва радњи у српском језику — дистрибутива, мултипликатива и итератива — постоји још један тип, о коме се код нас мало говорило и још мање знало — избројива виšekратност. Овакво мноштво радњи не исказује се самим глаголским обликом, већ уз глагол увијек долази одредба која сугерише такав тип мноштва. У оквиру сложене реченице

¹⁹ Види: Ивић 1995б, 49–51.

могуће је да уз глаголски облик не долази таква одредба било кад се таква одредба налази већ у једној клаузи те реченице, било кад се уз везник *кад* прикључи партикула *год*. О овоме синтаксичко-семантичком типу мноштва радњи потребно је водити рачуна и при опису функционисања глаголског вида и времена: у том погледу овај тип мноштва се не подудара са итеративним мноштвом радњи.

ЛИТЕРАТУРА

- Дреслер — Dressler, *Studien zur verbalen Pluralität*, Wien 1968.
- Ивић 1995а — Милка Ивић, *Изборјивости онога што именица означава као лингвистички проблем*, у: Милка Ивић, *Лингвистички огледи*, 2. издање, Београд.
- Ивић 1995б — Милка Ивић, *Начини на које словенски глагол овременује йонављану радњу*, у: М. Ивић, *Лингвистички огледи*, 2. издање, Београд.
- Књазев 1989 — Ю. П. Князев, *Выражение повторяемости действия в русском и других славянских языках*, у зб. Храковски 1989 (ред.).
- Милошевић 1982 — Ксенија Милошевић, *Улога глаголских облика у сложеној реченици са шемјоралном клаузом у савременом српскохрватском језику*, Научни састанак слависта у Вукове дане 11/2, Београд.
- Стевановић 1991 — Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, 5. издање, Београд.
- Танасић 1996 — Срето Танасић, *Презент у савременом српском језику*, Београд.
- Холодович 1979 — А. А. Холодович, *Проблемы грамматической теории*, Ленинград.
- Храковски 1986 — В. С. Храковский, *Семантические типы множества ситуаций*, Известия АН СССР, Серия литературы и языка 45/2, Москва.
- Храковски 1989 — В. С. Храковский, *Семантические типы множества ситуаций и их естественная классификация*, у: Храковски 1989 (ред.).
- Храковски 1989 (ред.) — *Типология итеративных конструкций*, ответственный редактор В. С. Храковский, Ленинград.

ИЗВОРИ

- НИН — НИН, *Недељне информативне новине*, Београд.
- НП Вук 2 — Вук Стеф. Караџић, *Српске народне њесме*, књига друга, Београд 1845 (1988).
- П — Политика, дневни лист, Београд.
- Р. САНУ — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Ћопић — Бранко Ћопић, *Доживљаји Николејине Бурсаћа. Не ѿгузуј бронзана стѣражо*, Просвета и др., Београд-Сарајево, 1983.
- Ћосић — Добрица Ћосић, *Време смрти* 1, Просвета, Београд, 1975.

Резюме

Срето Танасић

СОБИРАТЕЛЬНАЯ МНОГОКРАТНОСТЬ КАК СИНТАКСИЧЕСКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ ТИП МНОЖЕСТВА ДЕЙСТВИЙ

Сообщая о совершении действия, говорящее лицо дает и информацию о том, идет ли речь об отдельном действии или о множестве действий. Существует несколько типов множества действий. В настоящей статье трактуется один тип — это собирательная многократность. Автор выделяет основные характеристики данного синтаксическо-семантического типа множества действий и указывает на синтаксические средства, при помощи которых высказывается таким образом представленное действие в сербском языке.